

GOSZTONYI PÉTER
Budapest ostroma 1944-45-ben

Budapest azon kevés európai nagyváros közé tartozott, amelyet 1944 tavaszáig a második világháború megkímélt a pusztítástól. Az ország német megszállása után ugyan többször jelentek meg Budapest légtérében angol–amerikai nehézbombázó kötelékek, bombaterhüket azonban jórészt az elővárosok ipartelepei fölött oldották ki.

Arra, hogy a magyar főváros pár hónap múlva ostromlott erőddé válik – amelynek falai 51 napig tartják fel Sztálin seregeit és a területén zajló harcról a szovjet hadtörténelem később úgy emlékszik meg, hogy heveségét tekintve Sztálingrád visszafoglalásával vethető össze, – még azok sem gondoltak, akik 1944 nyarán hivatalból foglalkoztak Budapest védelmének kérdéseivel.

1944 augusztusának közepén a szovjet Vörös Hadsereg az Északkeleti-Kárpátok bevételéért harcolt. A Honvéd Vezérkar főnöke, Vörös János igen bizakodó volt. Többek előtt kijelentette, hogy a magyar hadsereg német segítséggel hosszú időn keresztül képes az oroszokat a Kárpátokban feltartóztatni.

Augusztus végére azonban gyökeresen megváltozott a délkelet-európai hadihelyzet. Románia fegyverszünetet kötött a Szövetségesekkel. Csapatái beszüntették a Vörös Hadsereg elleni harcot. Az orosz csapatok szinte alig ütköztek ellenállásba, amikor megszállták Romániát, ideértve Dél-Erdély területeit is – vagyis a Kárpátokon *belülre* kerültek. Szeptember elején a Honvéd Vezérkar illetékeseiben először vetődött fel Budapest esetleges védelmének problémája. Pest előterében tábori állások kiépítésére adtak utasítást. A védelmi rendszer alapjául azokat az 1915-ből származó terveket vették figyelembe, amelyeket még a császári és királyi vezérkar dolgozott ki, amikor II.

Miklós cár hadserege az Északkeleti-Kárpátokból fenyegette a magyar fővárost.

Tekintettel az első világháború óta bekövetkezett haditechnikai fejlődésre, elmondhatjuk, hogy ezek az erődítési elképzelések a szovjet hadsereggel szemben illuzórikusak voltak.

Szovjet részről Budapest elfoglalásának terve 1944 októberében merült fel először. Ekkorra már a német és magyar csapatok kiszorultak Erdélyből, Malinovszkij marsall csapatai Kecskemét–Cegléd térségében 100 kilométernyire közelítették meg Budapestet. A marsall, széles arcvonalon támadva, egy-két hét alatt kívánt a főváros alá érni. Magát Budapestet november közepén akarta elfoglalni.

Ez a stratégiai optimizmus uralta egyébként a moszkvai vezérkart is. Szergej Styemenko hadseregtábornok memoárjaiból ma már tudjuk, hogy a hadműveleti tervek szerint a Vörös Hadseregnek 1944 karácsonyán Bécs alatt kellett volna állnia, hogy aztán onnan kiindulva 1945 márciusában Brünnig, illetve München előteréig nyomuljon előre.

Csakhogy a terv – terv maradt. A 2. Ukrán Front, Malinovszkij hadseregei a Duna–Tisza közén kemény ellenállásba ütköztek. Sztálinnak és vezérkarának az az elgondolása, hogy ha már Horthy Miklósnak október 15-én nem sikerült kiválnia a német szövetségből, a bekövetkezett német ellenlépések legalább a magyar csapatok harci kedvének megtörését idézik elő, nem vált valósággá. Október 24-én Malinovszkij kezében volt Sztálin direktívája, amely kimondta: *„Tekintve, hogy a magyar csapatok tovább folytatják harctevékenységüket, csapataink Főhadiszállása megparancsolja, hogy a magyar csapatok ellen ugyanúgy kell harcolni, mint a németek ellen, semmilyen különbséget nem téve közöttük...”*

Október közepén Churchill és Eden Moszkvában tartózkodott. Sztálinnal tárgyaltak. Szóba került a magyar térségben folyó harc is. A brit miniszterelnök elutazása előtt kijelentette: reméli, hogy az angol–amerikai csapatok mielőbb elérik Jugoszláviában a ljubljanai „kaput”, és így segítséget tudnak nyújtani a Duna-medencében a

szovjet hadseregnek. Több sem kellett Sztálinnak! Styemenkot idézem:

„Churchill e szavait természetesen a leggondosabban megvizsgáltuk. Bejelentése semmi mást nem takarhatott, mint kormányának azt a szándékát, hogy Ljubljánán keresztül, délről megkerülve az Alpok hegygerinceit, a szovjet csapatokat megelőzve jussanak el Magyarországra és Ausztriába. Ismét felmerült tehát a 'balkáni variáció', csak más körítéssel. A Legfelső Főparancsnok természetesen rögtön észrevette ezt!”

Október 28-án Sztálin felhívta főhadiszállásán Malinovszkijt és utasította: már másnap kezdje el Budapest irányában a támadást. A magyar fővárost „napokon belül” el kell foglalnia. A marsall öt napot kért a parancs végrehajtásának megkezdéséig. Sztálin hajthatatlan volt: *„Mit makacskodik? Nem érti? Ez politikai kérdés is. Holnap meg kell kezdenie a Budapest elleni támadást!”*

Október 29-én Kecskemét térségéből a 46. hadsereg egy keskeny sávon megindult Budapest felé. Az ellenállás a vártnál keményebb volt. A szovjet csapatok az első napon csupán néhány kilométerrel nyomulhattak előre. Hiába vetette be Malinovszkij a Belgrád alól felrendelt, friss, gépesített hadtestet – az eredmény elmaradt. Jóllehet egyes vörös csillagos páncélosok november 4-én elérték Soroksárt, zömük egy német ellentámadás következtében elpusztult.

Malinovszkijnek át kellett csoportosítania csapatait. Most már Moszkvában is belátták, hogy Budapestet „menetből” nem lehet elfoglalni. Az új szovjet támadás, széles arcvonalon, november közepén indult meg. Sztálin külön 200 páncélossal és 40 000 katonával erősítette meg a 2. Ukrán Frontot, amelynek csapatai december elejéig Egert, Hatvant, Szolnokot, Ceglédet elfoglalva, Vácnál kiérték a Dunához, és így a német–magyar védelem pesti hídfőjét a Duna vonaláig futó félkörben átkarolták.

És a németek? Hogyan vélekedtek ők Budapest védelméről?

A német szárazföldi hadsereg főparancsnoksága már november elején eldöntötte, hogy Budapestet „mindenképpen” tartani kell. Ha szükséges, akkor akár „házzól-házra” menő harccal! December 1-jén Ottó Winkelmann SS-Obergruppenführert nevezték ki Budapest védelmének parancsnokává. Ez az SS-tábornok már 1944. március vége óta Magyarországon tartózkodott és ismerte a helyi körülményeket. A németek attól tartottak, hogy a magyar főváros lakossága esetleg nem nézi majd tétlenül Budapest pusztulását, hanem képes lesz partizánmódra hátba támadni a védőket. Egy ilyen eshetőség kivédésére éppen egy SS-tábornok volt a legalkalmasabb.

Winkelmann – miként azt ő maga, évekkel ezelőtt, a teutoburgi Meinberg városkában, e sorok írójának elmondta – „teljhatalommal” rendelkezett. Számára Pest megerősítése látszott a legfontosabbnak: a szovjet támadókat ebből az irányból várták. Először arra gondolt, hogy a munkás-lakta negyedeket kiürítetteti: ezekben sejtette ugyanis az ellenállás góciát. December 5-én azonban Winkelmann elmozdították pozíciójából.

Hans Friessner vezérezredes, a Magyarországon működő német „Dél” hadseregcsoport parancsnoka nem bízott a rendőrtábornok katonai képességeiben. Miután a budai Várban december 4-én megbeszélést tartott Szálasi Ferencsel, Friessner úgy döntött: „erődde” minősíti Budapestet. December 5-én egy másik SS-tábornok került Winkelmann helyére: ez a tábornok Kari Pfeffer-Wildenbruch SS-Obergruppenführer volt, a Waffen-SS IX. hegyi hadtestének parancsnoka. Mellé egy Wehrmacht-tiszt került katonai szakértőként: Usdau Lindenu vk. alezredes, aki kinevezését szabadsága alatt, 1944. november végén Warthegauban kapta kézhez.

December közepén Budapesten mintegy 50-60 ezer katona volt. Ezeknek nagy része ekkor már a pesti rész előterét képező falvaknál húzó-dó arcvonalat tartotta. A magyar csapatok felett Hindy Iván altábornagy parancsnokolt. A hadműveletekbe neki nem volt beleszólása. Ez teljes egészében Pfeffer-Wildenbruchra tartozott. A német tábornok a pesti hídfő védelmét a neki alárendelt három német hadosztállal biztosította.

Meglehet, lebecsülte a magyar csapatok harci értékét, kiadatlan feljegyzéseiben azonban megjegyzi: tudomása szerint három erősen megcsappant magyar hadosztály *is* a védelemhez tartozott.

December közepe után, a szovjet csapatok nyomására, a pesti hídfőállásban tartózkodó védők megkezdték visszavonulásukat a főváros felé. Friessner, a helyzetet mérlegelve, engedélyt kért feletteseitől a pesti hídfőállás feladására. Ezt megtagadták tőle. Sőt, december 22-én maga Hitler adott utasítást a „Dél” hadseregcsoporthoz parancsnokságának, hogy a „budapesti keleti hídfőállást” minden erő bevetésével védeni kell. Pestnek egyetlen kerületét sem szabad harc nélkül feladni.

A Budapestet védő németek számára 1944. december 24-e gyásznappá vált. Ezen a napon ugyanis a 3. Ukrán Front Dunántúlon felvonult csapatainak sikerült Székesfehérvár és a Velencei-tó körzetében áttörni a németek „Margit” vonalát, és ezt az áttörést két napon belül hadműveleti átkarolássá fejlesztetni. December 26-án Esztergom térségében a 2. Ukrán Front kötelékében harcoló 7. gárdahadsereg csapatai találkoztak a 46. hadsereg páncélosaival, amelyek december 12-én a Csepel-sziget magasságában átkeltek a Dunán, és most már a 3. Ukrán Fronthoz beosztva végrehajtották Budapest *nyugatról* való bekerítését.

Pfeffer-Wildenbruch írja már említett feljegyzéseiben, hogy a december 24-i események őt és vezérkarát teljesen meglepték. Vezérkari főnöke, Lindenau, fiatal Wehrmacht vk. alezredes december 19-én éjjel jött meg szabadságáról Budapestre. A 30 éves tiszt a (még mindig) menetrend szerint közlekedő bécsi gyorsal érkezett a Keleti pályaudvarra s miként visszaemlékezéseiben írja: „az úton az étkezőkocsiban még jól megvacsoráztam”. A Baross térről taxival vitette fel magát a várbeli Hatvány-palotába, ahol a IX. SS hegyi-hadtest parancsnoksága működött. (Nem sokáig. Pár nap múlva Pfeffer-Wildenbruch és vezetési törzse leköltözött a Vár kazamatáiba, az ottani modern légvédelmi óvóhelyre, ahonnan – többek között – az Alagút egyik titkos nyílásán keresztül lehetett kijárni.)

Usdau Lindenau vk. alezredes 1969-ben írt kéziratoss visszaemlékezésében részletesen ismerteti a törzsnél talált, nem éppen dicséretes helyzetet. Idézzük:

„A hadtest vezetési törzsének nem volt önállóhíradó részlege. E helyett Budapest nyilvános telefonvonalait használta. Ez az ostrom alatt néha olyan paradox helyzetet teremtett, hogy a hívott számon nem a mi embereink, hanem már az oroszok jelentkeztek.

Elképzelhető ezek után, hogy beszélgetéseinket mások is lehallgatták. Továbbá: a IX. SS hegyi-hadtest vezetési törzse a harci vezetés területén gyakorlatlan volt. A magyar csapatok vezetőjével, Hindy Iván tábornokkal való együttműködésünk sem volt ideálisnak mondható. Az ostrom teljes időtartama alatt sem tudtuk eldönteni, vajon a tábornok a velünk való együttműködés területén mennyire őszinte? Egyébként: alighogy átvettem a hadtest vezetési törzsének dolgait december 24-én, Budapest körül bezárult az orosz ostromgyűrű...”

December 24-én Budán alig tartózkodtak német vagy magyar katonák. Senki nem gondolt arra, hogy a magyar fővárost nyugat felől is érheti támadás. Sőt: számos budai lakos még a délelőtti folyamán átjött Pestre, hogy a még szükségesnek vélt karácsonyi bevásárlásokat elvégezze. A városban jártak a villamosok, taxik közlekedtek, az üzletek nyitva voltak. Jóllehet a pesti elővárosokból a Belvárosig hallható volt a front „dübörgése”, Budapest 800 000 főnyi lakossága egyszerűen nem vett tudomást a főváros kapuiban álló szovjet csapatokról.

Pedig az első vörös csillagos páncélos már december 24-én, a délutáni órákban Budakeszi felől begördült a ma Vörös Hadsereg útjának nevezett Hidegkúti útra és a Szent János-kórház magasságában megállva, lövegét párszor megforgatva, jól ráijesztett a sarki rendőrrre, akinek jelentéséből viszont – néhányszoros áttétellel – Pfeffer-Wildenbruch generális arról értesülhetett, hogy a szovjet csapatok a „Budapesti Erőd” hátába kerültek.

A németek hamar kapcsolak. Órákon belül megszervezték Buda nyugati részeinek támpontszerű védelmét. Ehhez jól jöttek azok a csapa-

tok is, amelyeket a 46. hadsereg támadása a „Margit”-vonal áttörése után Buda felé szorított vissza. Ezekkel a részegységekkel együtt Pfeffer-Wildenbruch tábornok 70 000 katonával rendelkezett Budapesten. Ezek felét magyarok alkották. Megint Lindenau vk. alezredest idézzük:

„A rendelkezésiünkre álló csapatok és összetételük egy olyan nagyváros védelmére, mint Budapest, kezdettől fogva elégtelennek bizonyult. Hiszen a házlabirintusokban mit is kezdhettünk páncélos, páncélgránátos és lovas egységekkel?”

Egyébként is: a város védőit a „Dél” hadseregcsoport parancsnoka a december 20-a óta a „Margit”-vonalban folyó harcokról nem is tájékoztatta. Lindenau maga is megírja: a Budán, a német védelem hátában felbukkanó szovjet csapatok parancsnokának csak egy merészebb elhatározásra lett volna szüksége. Ha nem állítja le páncélosai előrenyomulását az Olasz fasor (ma Szilágyi Erzsébet fasor) elején (és máshol Budán), a szovjet csapatok már december 24-én este (a Várhegy kivételével) Buda urai lettek volna. Ez esetben pedig Pest már csak napokig tarthatta volna magát...

De a szovjet hadtestparancsnokból hiányzott a kezdeményezési készség. Megállt, óvatoskodott és így a következő 24 órában lehetőséget nyújtott Pfeffer-Wildenbruchnak, hogy Pestről átvezényelt csapatokkal és egyéb egységekkel sebtében egy nyugatra néző „frontot” építsenek ki Budán az oroszok ellen.

Ezzel azonban csak ideiglenesen oldotta meg a problémát. December 27-én a IX. SS hegyi-hadtest vezető törzsében arra az elhatározásra jutottak, hogy Budapestet fel kell adniuk. Amíg még „lehet”, meg kell kísérelni nyugati irányban áttörni az orosz gyűrűt, és csatlakozni más, kinti német erőkhöz. A kiürítési előkészületek már folyamatban voltak, sőt Pfeffer-Wildenbruch arra is hajlandó volt, hogy a fővárosba szorult nyilaskeresztes pártszolgálatosokat is magával vigye. December 28-án azonban Hitler megtiltotta a kitörést.

Himmler közvetítésével további harcra utasította Budapest védőit. A várost minden körülmények között tartani kell. Sőt: a dunai hidakat is meg kell óvni a rombolástól. Ezekre szükség lesz tavasszal, amikor a német hadsereg ismét megindul kelet felé. Hitler egyben arról is biztosította a „Budapesti Erőd” védőit, hogy nem hagyja cserben őket. A felmentő csapatok már gyülekeznek is a Dunántúlon...

Ez valóban így is volt. Ma is érthetetlen, hogy mi sarkallta Hitlert a magyar főváros „minden áron való” megtartására. Az Ardennekből ekkor már összeomlott a nagyreményű német offenzíva. A Vörös Hadsereg keleten Lengyelországban, Varsó alatt állt. És éppen innen, Varsó alól küldte Hitler Magyarországra a IV. SS páncélos hadtestet, nem kevesebb mint 200 páncélossal, hogy az 1945. január legelején Tata-Tóváros térségéből támadva „folyosót” nyisson Budapest irányában.

Időközben azonban a szovjet csapatok sem tétlenkedtek. December végére nagyjából birtokukba kerültek Budapest elővárosai. Kezdetét vehette Pest ostroma. De a Vörös Hadseregnek számos, nem várt nehézséggel kellett megküzdenie. A város nagyarányú kiterjedése, illetve az orosz településektől eltérő jellege, (pl. az hogy a házak „többsége főleg kőből épült”, ahogyan egy szovjet hadtörténész 1965-ből származó jellemzése hangzik Budapestről!), no meg maga az a tény, hogy a szovjet csapatoknak 1944-ben még nem voltak kellő tapasztalatai egy közép-európai nagyváros ostromát illetően – ismeretlen problémák elé állította a két ukrán hadseregcsoport parancsnokait.

Ezenkívül szorította őket az idő is. Budapest 18 hadosztályt, majd 300 000 embert kötött le. Rájuk Malinovszkijnak és Tolbuhinnak sürgősen szüksége volt a „fő irányban” – vagyis a Bécs elleni támadáshoz. Így történt, hogy Sztálin beleegyezésével a szovjet hadvezetőség úgy döntött: kapitulációra szólítja fel a valóban elszigetelt helyzetben lévő budapesti német–magyar helyőrséget.

A Vörös Hadsereg ultimátuma – meg kell hagyni – számos nagyvonalú kedvezményt ajánlott fel az ellenfélnek arra az esetre, ha beszü-

tetí a harcot és leteszi a fegyvert. Így a magyaroknak megadásuk eseteére megígérte kihallgatásuk utáni elbocsátásukat. A német katonák megtarthatják rendfokozati jelvényüket, kitüntetéseiket, a magántulajdonukat képező tárgyakat és értékeket – szólt a javaslat. Sőt: a törzstisztektől és tábornokoktól szúrófegyvereiket sem veszik el.

A szovjet ultimátumot 1944. december 29-én egy-egy szovjet százados Pesten és Budán fehér zászló alatt, hadi követi minőségben kívánta átadni Pfeffer-Wildenbruch tábornoknak. Azonban mindkettőjük küldetését balszerencse kísérte. Steinmetz százados gépkocsija Kiszpesten a magyar állások előtt aknára futott és felrobbant. A budai oldalon Osztyapenko százados eljutott ugyan Pfeffer-Wildenbruch törzsszállására és átadta az ultimátumot tartalmazó okmányt, de visszafelé jövet, a német állásokból távozva, saját, tehát szovjet aknátűz áldozata lett. Az ultimátumot a németek egyébként elutasították.

1945 januárjának első felében a harcok nagy része Pest birtoklásáért folyt. Budán az oroszok nem nagyon mozogtak. Viszont a késő éjjeli órákban a királyi Várig volt hallható a Pilis felől érkező harci zaj. Ott Gille SS-tábornok Buda felé való áttöréssel próbálkozott. Így január 12-én az első német harckocsik már elérték Pilisszentlélek térségét.

Gille úgy észlelte, a szovjet ellenállás lankadóban van. „Még két nap és elérjük Óbudát!” Már csak 21 kilométer választotta el őket a budai védőektől – amikor „hátról” megjött a parancs: visszavonulás!

Tolbuhin marsall ugyanis időközben átcsoportosította erőit, és Gille hátában offenzívába kezdett. A Waffen-SS páncélosait a bekerítés veszélye fenyegette. 1945. január 11-én Malinovszkij és Tolbuhin – a „Budapest Erőd” gyors leküzdése érdekében – szovjet részről létrehozta a „Budapest-csoportot”, melynek élére Afonyin vezérőrnagyot állították. Most már ő irányította közvetlenül a magyar főváros birtoklásáért folyó harcokat.

Az idő a németek ellen dolgozott. A lőszer- és fegyverutánpótlás akadózott. Bár kezdetben légi úton sikerült bizonyos mennyiségű anyagot a városba hozni és egy dunai hajó is próbálkozott a blokád áttörésével

–, a védők mindennapi katonai szükségleteit mindezekkel sem tudták biztosítani. A magyarokkal való kapcsolat is hagyott maga után kívánnivalókat. A honvédeket – érthetően – lehangolta, hogy szemük láttára pusztul a főváros. Egyes hadosztályparancsnokok még decemberben megpróbálták Hindyvel szót érteni és rábírní őt arra, igyekezzék felettes parancsnokságánál Budapest „nyílt várossá” való nyilvántartását elérni. András Sándor vezérőrnagy szerint Hindy hajlott is erre –, de végső sorban a németek döntöttek Budapest helyzete felett.

Egyébként is Hindynek nem sok szava volt a város védelmében. Amikor 1945 januárjának első napjaiban a magyar polgári ellenállásnak sikerült az altábornaggyal egy találkozást az akkor már kiégett Corvin-áruház óvóhelyén létrehozni, Hindy az együttműködési ajánlatot azzal hártotta el magától, hogy ő legjobb akarattal sem tud segíteni. *„Egy katonatiszt csicskása is többet tud tenni, mint én.”* – panaszkolta.

Egyébként az ellenállási mozgalom – Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kiss János november 22-i letartóztatása után – szétesett. Egyes csoportok, magukra hagyva, itt-ott igyekeztek a németek védelmét szabotálni, megzavarni. Amikor ezek felől érdeklődtem Karl Pfeffer-Wildenbruchnál és Usdau Lindenaunál, ők – egymástól függetlenül – csak a fejüket rázták: *„Nein, von einer ungarischen Partisanenbewegung haben wir nichts gehört!”* Annál inkább meggyűlt a bajuk a nyilas pártszolgálatosokkal, akiknek front mögötti garázdálkodásait a végén már maguk a németek is megsokallták.

Január közepén Pfeffer-Wildenbruch német őrséget küldött a pesti gettó védelmére, mert eljutott hozzá a hír: Pest küszöbön álló feladása előtt Szálasi bilgericsizmás-zöldinges legényei zsidó vérrel kívánják visszavonulásuk gyászát enyhíteni... Január 15-én a harcok Pesten már a Városliget és a Keleti pályaudvar, illetve a Nyugati pályaudvar környékén folytak. A védők ellenállása egyre gyöngült. Moszkva várta Budapest „küszöbön álló” elestét.

Ekkor történt, hogy a szovjet „Budapest-csoport” alárendeltségében harcoló VII. román hadtest parancsnoka, Nicolae Sova hadtesttábor-

nok kézhez vette Malinovszkij parancsát: hadosztályai szüntessék be a harcot és vonuljanak el a városból. Szlovákiába irányították őket, ahol ez időben a Vörös Hadsereg irányítása alatt a többi román hadosztály harcolt. Sova – így mondták el ezt nekem Bukarestben, 1980-ban – valóságos dührohamot kapott. Most, hogy Budapest eleste küszöbön áll, most hagyja ott a pesti csatateret? Azt a csatateret, ahol Szolnoktól jövet katonáinak ezreit vesztette el?

Persze, megértette, honnan fúj a szél! Az oroszok Budapest bevétele nek győzelmét nem kívánták a románokkal megosztani. Ez a dicsőség csak a Vörös Hadseregnek járt! A bukaresti Nagy Vezérkar erélyes közbenjárására volt szükség, hogy a Rákóczi út és a Nagykörút keresztezéséig, illetve a Baross utcáig eljutott román csapatok parancsnoka teljesítse a szovjet marsall utasítását.

Sovának január 17-én el kellett vonulnia. (Magatartását, renitenskedését nem felejtették el az oroszok. Sovát pár hónappal később mondva csinált ürüggyel letartóztatták és kiszállították a Szovjetunióba. Csak Sztálin halálát követően térhetett vissza hazájába. Így is majd tíz esztendőt töltött a Gulág világában...)

Január 16-án Hitler végre szabad kezet adott a pesti hídfővel kapcsolatban Pfeffer-Wildenbruchnak.

Ekkor már a Nagykörút volt a védők „első vonala”. Január 17-én éjszaka a német generális utolsó csapatait is visszavonta Pestről. A Duna-hidak, mindegyik, még a csonka Margit-híd is, a levegőbe repült. A magyar katonai ellenállás egyik tagja, Gidófalvy főhadnagy igyekezete, hogy legalább a Ferenc József-hídat (a mai Szabadság-hídat) megmentse, nem sikerült. Ő maga soha nem került többé elő.

Valószínűleg éppen akkor robbant fel a híd, amikor kis csoportjával megpróbálta a pillérekre szerelt gyújtózsínókat elvágni.

A pesti gettó viszont megmenekült a pusztulástól. Pfeffer-Wildenbruch 1963-as találkozásunkkor maga mondta el, hogy Hitschler rendőrtábornoknak azt a parancsot adta: akkor húzódjon csak vissza kato-

náival a gettó területéről, amikor megbizonyosodott róla, hogy a „másik oldalon” már az oroszok állnak.¹

Pest elestével a harcok súlypontja a budai városnegyedekre helyeződött át. Afonyin vezérőrnagy átcsoportosította csapatait; a pesti Dunaparton csak kis létszámú egységek maradtak. Innen tábori ágyúkkal lőtték Budát. Folyami átkelést meg sem kíséreltek.

Január 18-án egyébként Várpalota és Berhida térségéből Hitler újabb kísérletet tett Buda felmentésére.

Gille SS-tábornok most négy páncélos hadosztállyal tört előre, a Duna felé. Offenzívája kezdetben sikeresnek bizonyult. A támadó ékek jobb szárnyát fedező 3. páncélos hadosztály január 20-án Dunapentelénél (ma Dunaújváros) elérte a Dunát. A balszárnyon támadó 1. páncélos hadosztály közben, a Velencei-tavat maga mögött hagyva élesen északnak fordult. Az SS páncélos hadosztályok Ercsi térségéig törtek előre.

Így január 26-án délnyugati irányból a német élpáncélosok 18-20 kilométerre közelítették meg Dél-Budát. Az itt védekező Dörner-féle harci csoport már közvetlen rádió-összeköttetést teremtett Philipp alezredessel, az élpáncélosok parancsnokával: „*Szívélyes gratuláció sikerekhez és a mi felmentésünkhöz! Sebesültek tízezrei várnak titeket!*”, köszöntötték őket. De még az est beállta előtt a német páncélosok visszavonulási parancsot kaptak. A Gille-féle előretörést délről a bekerítés veszélye fenyegette, miután Malinovszkij sietve segítséget küldött Tolbuhin szorongatott csapatainak. A német főparancsnokság el akarta kerülni, hogy Gillét hadosztályaival az oroszok Ercsi körzetében katlanba zárják, így a következő napokban a Dunától egészen Székesfehérvárig vonta vissza csapatait.

Pfeffer-Wildenbruch ekkor ébredhetett rá, hogy Buda felmentésére tovább nem számíthat. De nem adta fel a harcot. Sőt, a budai belső kerületek elfoglalása még Pest birtokbavételénél is keményebb diónak

bizonyult az oroszok részére. Január 26-án maga Afonyin vezérőrnagy is megsebesült, amikor a Déli pályaudvar környékén az első vonalakat látogatta. Helyébe Managorov altábornagy került.

Január végén öt szovjet hadtest, 13 hadosztály szorongatta a védőket. A IX. SS hegyi-hadtest 30-i jelentése szerint: „A csata a Várhegyért megkezdődött... A helyzet nagyon kritikus.” Egy nappal később a Budára szorult Hindy törzs jelentette feletteseinek: *„Buda-Észak, a Margit körút (ma Mártírok-útja) a Kék golyó utca, az Istenhegyi útig, a Margit-szigettel együtt elvesztek. A Vár és a Krisztinaváros romokban hever... A csapatok fáradtak és kimerültek – A kiütéses, lázas megbetegedések a siralmas, szűk barlangokban egyre szaporodnak...”*

Január utolsó napjaiban a Vérmező az oroszok kezére került: ezzel megszűnt a német léghíd is. Most már vitorlázógépeken sem tudtak a védőknek lőszer és élelmiszert szállítani. A 8. és 22. SS lovashadosztály lovait ekkorra már levágták, részint azért, mert a lótapászer rég kifogyott, részint pedig azért, hogy a levágott lovak húsából élelmezni tudják a katonákat.

Február elején egyes német hadosztályparancsnokok azzal a javaslattal éltek: ki kell törni Budáról és csatlakozni kell a „közelben” lévő német arcvonalhoz. Úgy tudták ugyanis, hogy az a Vértesben húzódik.

Pfeffer-Wildenbruch azonban Hitler parancsára hivatkozott: Budát továbbra is védeni kell! A „Dél” hadseregcsoport új parancsnokának, Ottó Wöhler gyalogsági tábornoknak jól jött, hogy Malinovszkijt a budai csata lekötötte. És az is, hogy Buda körül öt szovjet hadtest vesztegelt. Ezek a csapatok hiányoztak az oroszoknak a dunántúli hadszíntéren.

Február 5-én elesett a Sas-hegy. Az Erzsébet-híd budai hídfőjénél szovjet tengerészgyalogosok gyülekeztek, ők mászták meg a következő napokban a Gellérthegyet is, hogy kézitusában foglalják el a Citadellát. A Déli pályaudvar környékén Managorov altábornagy tisztekből képzett harccsoportokat: nekik kellett az egyes, harci támpontokká

kiépített házakban a védőket lángszóróval, illetve közelharcban megsemmisíteni. Usdau Lindenau írja: A német alezredes még a legsúlyosabb napokban is kijárt az első vonalakba.

Pfeffer-Wildenbruchról ez nem volt elmondható. Sőt, akik átélték a budapesti csatát, úgy mondják, hogy a tábournok az ostrom teljes 51 napja alatt ki sem dugta az orrát a „Horthy-bunkerből”.

Buda ostromában, az utolsó napokban, a szovjet hadsereg oldalán magyar katonák is harcoltak, önkéntesek voltak, akik hadifogságból jelentkeztek a frontra. Létszámuk 1945. január 20. és február 13. között elérte a 2500 főt. Február 10. körül a budai harcokban erősen kivérzett századokat külön egységbe vonták össze. Váriházy Oszkár alezredes lett a parancsnokuk. Elnevezésük hivatalosan is a Budai Önkéntes Ezred volt. Egy szovjet hadtest alárendeltségében kerültek felhasználásra. Igaz, nem sokáig. Buda eleste után, február közepe táján, az oroszok a magyar ezredet őrség kíséretében, gyalogmenetben a jászberényi hadifogolytáborba irányították. Ott lefegyverezték őket.

Később, tiltakozásuk eredményeként és a debreceni Honvédelmi Minisztérium közbenjárására március végén belőlük alakult meg az Ideiglenes Kormány első hadosztálya.

Február 10-én tulajdonképpen már csak a Várhegyre és közvetlen környezetére korlátozódott Pfeffer-Wildenbruch ereje. A védők száma ekkor kb. 26 000 főre csökkent: közöttük kb. 4 000 honvéd volt. A várbeli kazamaták tele voltak sebesültekkel. Igen sok nyilas pártszolgálatos a családjával együtt a Várba szorult.

Február 11-én a védők helyzete reménytelen lett. Alig volt lőszer és élelem. A sebesülteket is csak úgy tudták ellátni, hogy az orvosok a halottakról szedték le a használható kötszert.

Pfeffer-Wildenbruch ekkor elhatározta, hogy a hitleri kitartási parancs ellenére otthagyja Budát és északnyugati irányban, az orosz ostromgyűrűt áttörve, csatlakozik a dunántúli német csapatokhoz. Lindenau alezredes így emlékezik: „*Felderítőink, nagy részben magyarok, azt jelentették nekünk, hogy az orosz gyűrű mögött alig számíthatunk*

ellenállásra. Ott az oroszoknak csak hadtáp alakulatai, jórészt idős emberek állnak!” A IX. SS hegyi-hadtest parancsnoksága a Várból való kitörést február 11-én 20 órára rendelte el.

Az SS tábornok a kitörés előtt két órával sem merte feletteseivel valódi szándékát közölni. Legvégül ezt adatta le a rádiótávíró: „Lőszerünk elfogyott. Élelmünk nincs. További kitartásunk Budán csak azt eredményezné, hogy hagynánk magunkat lemészárolni vagy feltétel nélkül kapitulálnánk. Mindkettőt elutasítom. Ezért most elhagyom csapataimmal Budát és a további harcra új bázist keresek!” Alig kerültek az éter hullámaira ezek a szavak, Pfeffer-Wildenbruch parancsot adott saját rádióvevő-készülékeinek felrobbantására.

Tizenöt évvel később, amikor házában beszélgettünk erről, kis mosollyal ajka körül megjegyezte: „Így vettem elejét annak, hogy egy ellen-paranccsal Budán tartsanak...”

A kitörés maga teljes fiaskó volt. Pfeffer-Wildenbruch törzskarával és Hindyvel egyetemben az Ördögárok csatornán keresztül igyekezett a budakeszi erdőkbe kijutni. Közben a német és magyar katonák a Várból a Széli Kálmán téren (mai Moszkva tér) és a Retek utcán keresztül az Olasz fasorhoz igyekeztek, hogy a Hidegkúti úton át elérjék a budai hegyeket.

Még ma is homály fedi azon személy vagy személyek nevét, aki vagy akik a kitörés idejét és helyét a szovjet hadvezetőség tudomására hozták. Az oroszok ugyanis felkészültek a kitörők „fogadására”. A Városmajort, az Olasz fasort pokoli aknatűzzel árasztották el. Már a kitörés kezdetén százával hullottak az emberek. Majd a Széli Kálmán tér és környéke következett. A kitörési kísérlet egyik résztvevője így emlékezett meg az átéltekről:

„Az oroszok pontosan 20 órakor kezdték 'beborítani' a Várat elképzeltelhetetlen méretű pergőtűzzel. Ugyanakkor a Várból kifelé tódult a tömeg. Ezt megelőzően ugyanis azt mondták nekik, hogy alig tíz kilométert kell majd megtenniük. Odakint, a budai erdőkben már ott áll a felmentő sereg. A tömegbe véres rendeket vágta a gránátok, a bom-

bák, a félelmetes Sztálin-orgona lövedékei. A szűk utcákban összetorlódott minden. Torlaszok emelkedtek hullákból és gépkocsi-roncokból: képtelenség volt továbbjutni...!”

A kitörési kísérlet alatt egy sor magas rangú tiszt és tábornok is elesett. A két SS lovashadosztály parancsnoka, Zehender és Rumohr öngyilkos lett. Pfeffer-Wildenbruch és törzskara február 12-én esett fogságba. Az ördögárok-csatorna torkolatánál, a Bolyai Akadémiánál az oroszok már lesben álltak, és a közeledő, mit sem sejtő német-magyar csoportba beletüzeltek. Aki ott nem esett el, az valamelyik szelőlőztető lyukon hagyta el a csapdává vált csatornát. Pfeffer-Wildenbruch egy budai villába menekült. Ott adta meg magát Szkripka szovjet őrnagynak, aki a német parancsnok elfogásáért „Vörös Zászló” érdemrendet kapott.

(Pfeffer-Wildenbruchot másnap Malinovszkij marsall elé vezették. „A tábornagy igen dühös volt. Rám kiabált és tolmács útján azt mondotta: 'Ha nem kellene a fejével Moszkvában elszámolnom, Buda főterén akasztanám fel!' Hat hétig tartottam fel csapatait. Már rég Bécsben kellett volna lennie!” – így az SS tábornok, akit a szovjet fogságból 1955-ben engedtek haza Németországba. Ott hunyt el 83 éves korában, baleset következtében, 1971. január 29-én.)

Mi lett a kitörési kísérlet résztvevőivel?

A teljes zűrzavarban csupán 785 embernek sikerült az ostromgyűrűn keresztül a német állásokat elérni. A többi elesett, megsebesült, illetve fogságba esett. A budai hegyekben még február 13-án és 14-én is folytak a harcok. Az oroszok hajtóvadászatot rendeztek: keresték a kitörőket. Magát a királyi Várat és a kiégett Palotát február 12-én egy Cseresznyés Árpád nevű főhadnagy, felsorakozott százada előtt adta át a szovjet csapatoknak. Managorov altábornagy a Budai Önkéntes Ezred nagy veszteségeinek jutalmaképpen engedélyezte, hogy a győzelmi vörös zászló mellé a királyi palota díszes vaskerítésének egyik kiemelkedő pontjára a magyar zászlót is kitűzzék.

Egyáltalán: az oroszok az elfogott magyar katonákat, az adott körülmények között, a németekkel szemben előnyben részesítették. A polgári lakossággal való bánásmód, egyes kirívó esetektől eltekintve (és összevetve a kelet-németországi városi lakosság sorsával), nem adhattott okot nagyobb panaszra.

Budapest maga viszont igen megsínylette az 51 napos ostromot. 32 753 ház pusztult el teljesen. Egész városnegyedek – pl. a Várban – váltak romhalmazzá. Hivatalosan 18 718 személy halt meg az ostrom következtében. A „Budapesti Erőd” katonáinak több mint a fele esett el, illetve sebesült meg a harcokban: 30-35 000 ember. A szovjet hadsereg veszteségei a mai napig ismeretlenek: külföldi hadtörténészek szerint 60-70 000 katonát veszthetett Buda ostrománál. Egyébként a szovjet politikai szóhasználat szerint a Vörös Hadsereg Budapestet nem „felszabadította”, hanem ellenséges városként „bevette” – „vzjatyije” – (mint pl. Königsberget, Boroszlót és Berlint).

Erről tanúskodik többek között a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1945. június 9-én adományozott emlékérmé is, amelynek ez a felírása: „Budapest elfoglalásáért”. Ilyen éremmel nem kevesebb mint 350 000 szovjet katonát tüntettek ki.

Jegyzet

1 Pfeffer-Wildenbruch nem volt „igazi” SS-tiszt. A rendőrségnél szolgált, majd Hitler alatt a „gyarmati rendőrség” parancsnoka lett. Ez a „gyarmati rendőrség” Hitler rögeszméje volt, aki arra számított, hogy Németországnak afrikai gyarmatai lesznek és már jó előre képezte erre a „kádereket”. 1942 után, amikor Hitler látta, hogy gyarmatai egyelőre nem lesznek, Wildenbrucht és stábját átadta a Waffen-SS-nek. Wildenbruch mint „General der Ordnungspolizei” került a W-SS kebelébe. Amikor megkérdeztem, miért védte meg a gettót a nyilasokkal szemben, azt válaszolta: „mint egykori rendőr, gyerekek, asszonyok és öregek ellen nem viselek háborút!” A nyilasokat megvetette, csürhének tartotta. – Később Bernben megkérdeztem Svájc volt budapesti konzulját, Charles Lutzot, aki az ostrom alatt végig a Várban volt; ő igazolta Pfeffer-Wildenbruch állítását a gettók megvédését illetően.

(1984)

(*Nyugati Magyar Tanulmányírók Antológiája, EPMSZ, 1987*)